

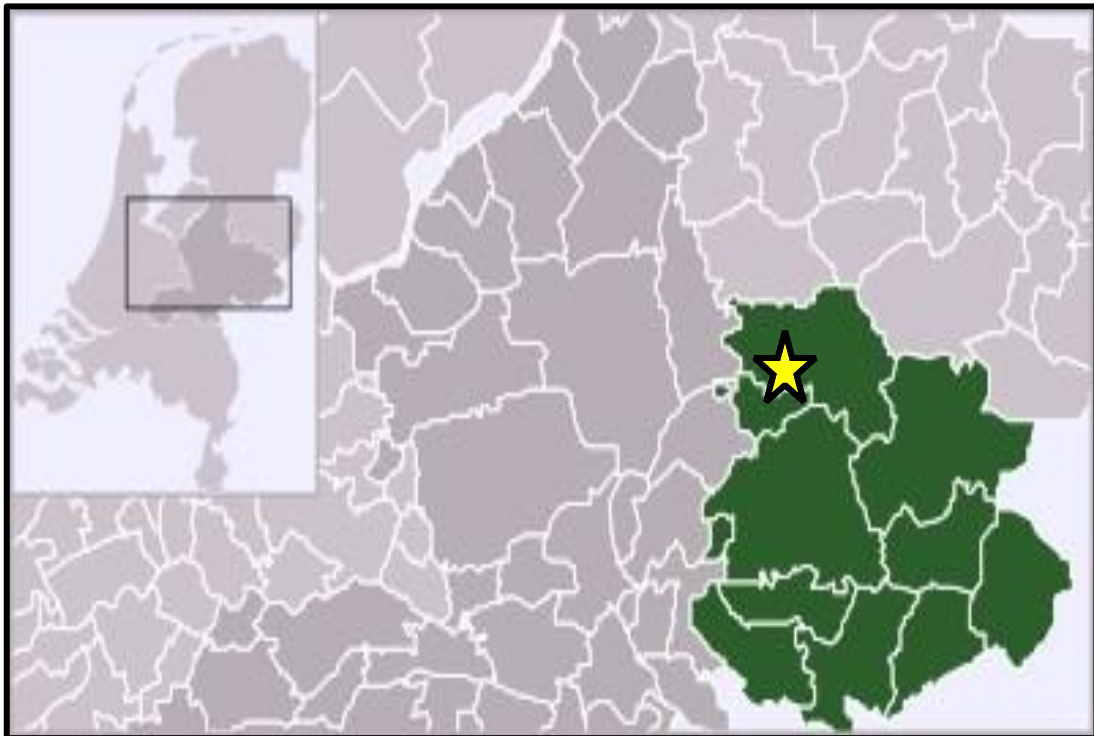
Vier losse vondsten uit de achterhoek: drie artefacten en één geofact

1. Inleiding

De tweede auteur is al enige tijd bezig om een inventarisatie te maken van archeologische vondsten uit de omgeving van zijn woonplaats. Bij deze inventarisatie stuitte hij onder meer op een viertal losse vondsten die worden gekoesterd door de vindsters dan wel de eigenaar van het perceel waarop ze zijn aangetroffen.

Alle vier zijn door hem gefotografeerd. De vondsten zijn getekend door de eerste auteur die ook verantwoordelijk is voor het grootste deel van de analyse.

De globale vondstlocatie is weergegeven op het onderstaande kaartje:

2. Natuursteen met gat.

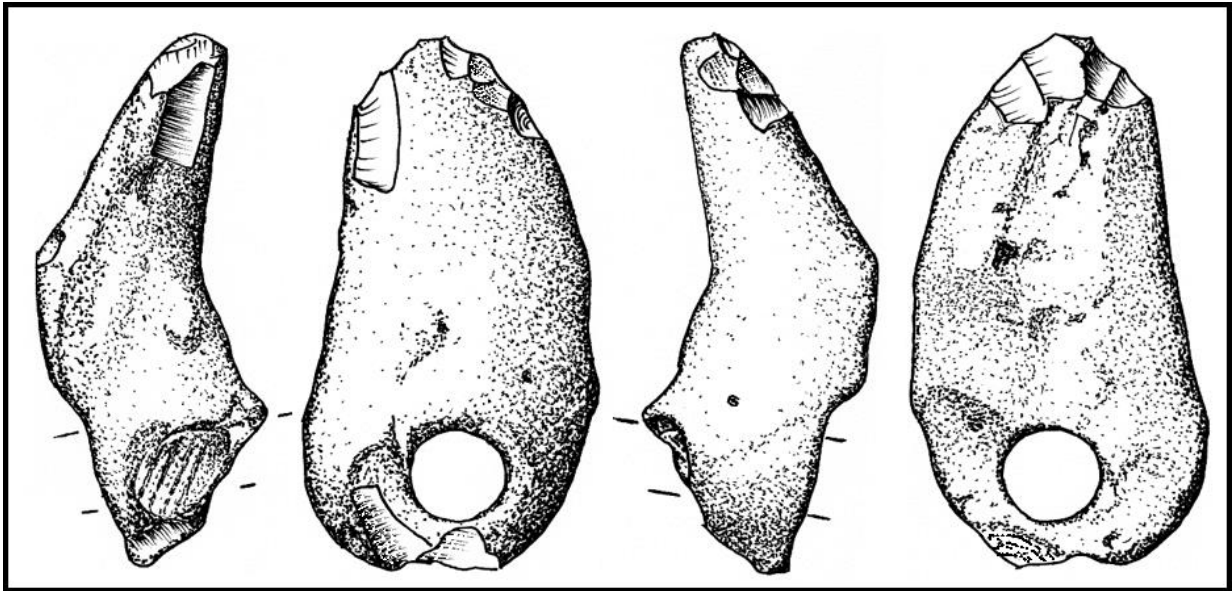
a. Beschrijving

Het voorwerp bestaat uit vuursteen deels met cortex en een verder waarschijnlijk door geologische processen veranderd oppervlak.

Het gat heeft een doorsnede van ca. 16 mm en is nagenoeg cirkelvormig en cilindrisch. De binnenzijde van het gat is deels gegroefd zoals is te zien in het linker zijaanzicht.

Beide uiteinden vertonen beschadigingen in de vorm van afslagnegatieven. Een aantal zijn ouder en duidelijk verweerd, andere recenter en gladder.

Lengte 10,5 cm, max. breedte 5,2 cm en max dikte 3,8 cm.

Figuur 1. Natuursteen met gat.

b. Vondstomstandigheden

Deze doorboorde steen is gevonden op de Whemerenk, Almen, gemeente Lochem rond 1960. De steen lag op het oppervlak tussen het gras, na het ploegen. Latere opgravingen op die plaats hebben bewoning aangetoond teruggaand tot het Neolithicum. De archeologische laag ligt ca. 70 cm. onder het oppervlak.

c. Analyse

Doorboorde stenen hebben vaak zandlopervormige gaten, gemaakt door vanaf beide zijden d.m.v. kloppen ("pecking") het gat te maken. Stenen met een cilindrisch gat worden gemaakt door het gat te boren met een holle boor -bijv. een rond bot- en een slijpmiddel zoals zand.

Bij dit voorwerp zien we wel groeven aan de binnenzijde van het gat, maar deze staan niet haaks op de richting van het gat zoals in het linker zijaanzicht is te zien. Om deze reden is het gat waarschijnlijk niet door de prehistorische mens gemaakt, maar op natuurlijke wijze ontstaan. De groeven kunnen zijn ontstaan als afdruk van een fossiel dat later is opgelost.

De vorming van de steen kent drie fasen:

- ontstaan van het oppervlak van de steen en het gat door geologische processen;
- oudere beschadigingen aan beide uiteinden door onbekende processen;
- recentere beschadigingen aan beide uiteinden door onbekende processen.

De beschadigingen kunnen op een aantal manieren zijn ontstaan:

- door geologische processen, m.n. de oudere beschadigingen;
- door gebruik door de prehistorische mens, beide beschadigingen;
- door recente bodem bewerking, zoals ploegen en eggen, m.n. de recente beschadigingen.

De oudere beschadigingen zouden kunnen zijn ontstaan door gebruik door de prehistorische mens en de recentere door bijv. recente grondbewerking.

Het is net zo goed mogelijk dat de oudere beschadigingen zijn ontstaan geologische processen en de recentere door gebruik door de prehistorische mens of door recente grondbewerking.

d. Conclusie

De natuursteen met gat moet worden aangemerkt als een geofact. Vanwege de beschadigingen aan de punt en aan het dikke uiteinde is dit pseudoartefact mogelijk wel gebruikt door de prehistorische mens als een soort (Rössener (?)) hack.

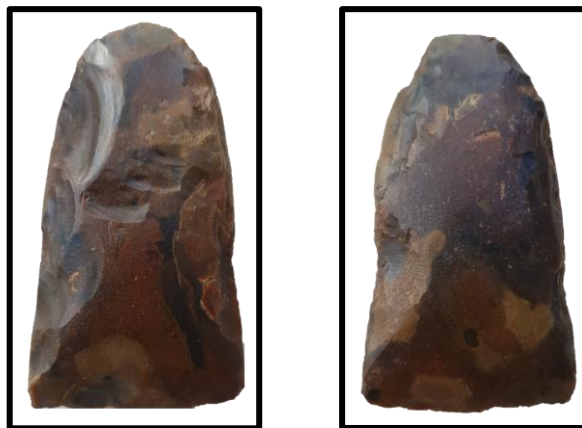
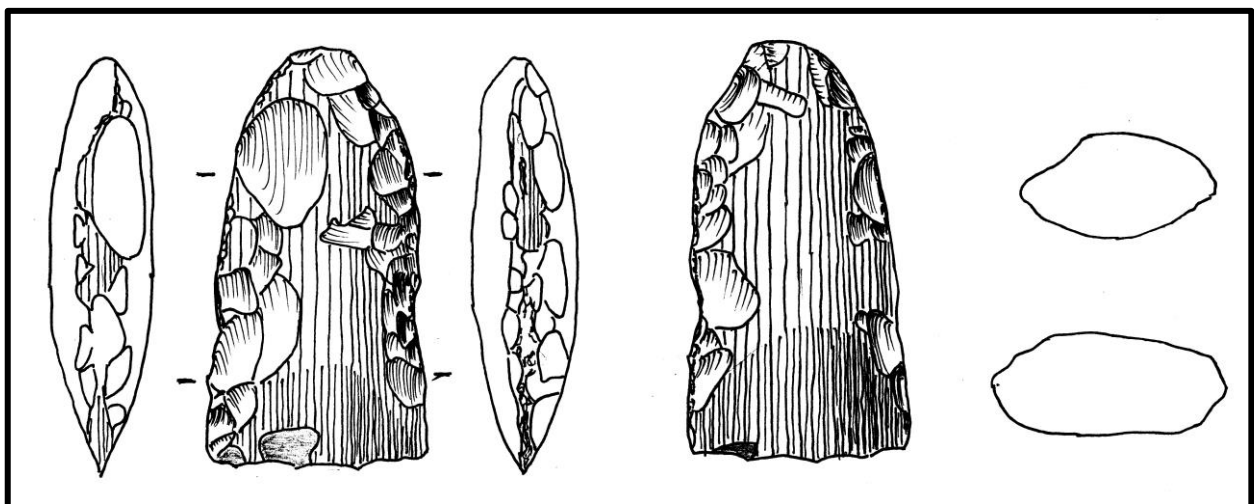
3. Bijltje

a. Beschrijving

Het bijltje is gemaakt van een mooie gevlekte, vrij donkere vuursteensoort. De snede vertoont drie recente beschadigingen. De detail opname van de grootste recente beschadiging laat de originele kleur van de vuursteen zien. Het bijltje is aan vier zijden geslepen. Ongeveer 17 - 20 mm vanaf de snede is (opnieuw?) extra glad geslepen, gepolijst.

Het betreft een duntoppige bijl met ovale dwarsdoorsnede¹.

Lengte 7,1 cm, breedte 3,9 cm en dikte 1,7 cm.

Figuur 2. Geslepen bijltje

¹ ter Wal 1996: 139; Beuker 2010: 180.

Detailopname van recente beschadiging

b. Vondstomstandigheden

.....

c. Analyse

Door ter Wal wordt aangegeven dat dit type voor kan komen in TRB. Maar in Duitsland is er vooral een relatie met de Michelsberg en Rössener cultuur.

d. Conclusie

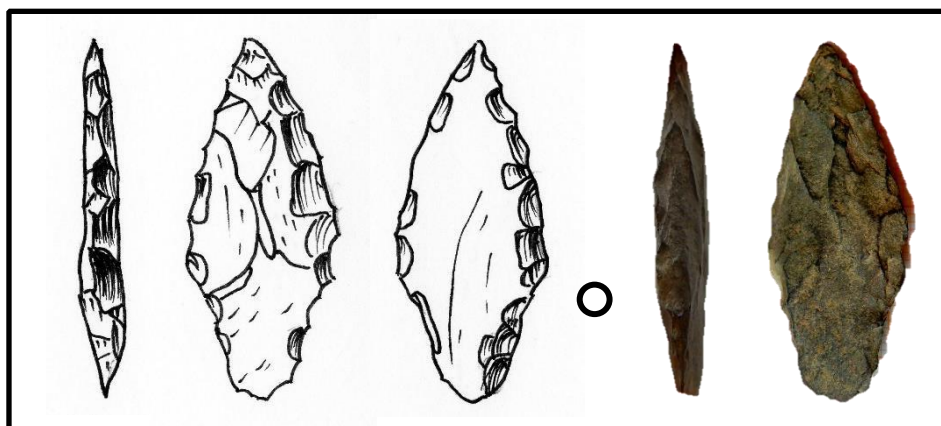
Vanwege de vaak tegenstrijdige type indelingen is hier de indeling van Ter Wal gevolgd en moet deze bij als vroeg tot midden neolithisch worden aangemerkt, zonder dat deze eenduidig aan een specifieke cultuur kan worden toegewezen.

4. Spits gemaakt van zwartgrijze steen.

a. Beschrijving

De spits is gemaakt van lidiet² een metamorf gesteente wat voorkomt in het stroomgebied van de Rijn en Maas en in afzettingen langs de rivieren. Hij is tweezijdig bewerkt met vrij vlakke randretouche. Het dorsale vlak vertoont enige kenmerken van oppervlakte retouche. De vorm van de spits houdt het midden tussen ruitvormig en de vorm van een dennenboom.

Lengte 4,8 cm, breedte 2,0 cm en maximale dikte 0,5 cm.

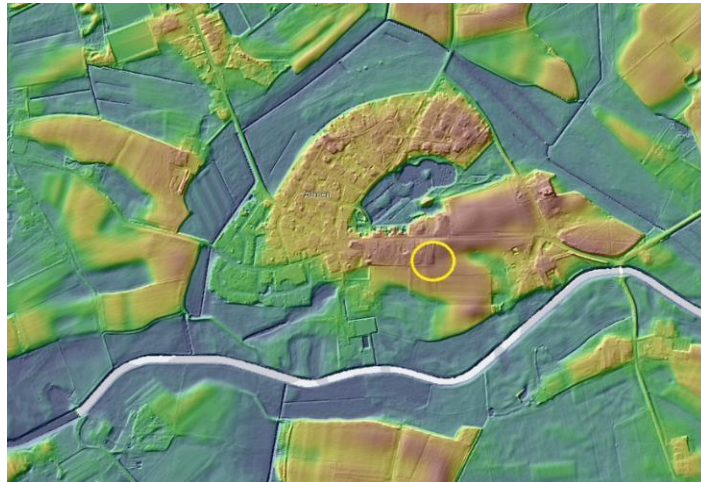

Figuur 3. Spits gemaakt van zwartgrijze steen.

² Als er tekort aan geschikt vuursteen was of er van een ander materiaal een toevallig mooi stuk voorhanden was, werden die ook gebruikt. Soms ook bij voorkeur als het materiaal een fraai uiterlijk had. ² Deeben e.a. 2005, p. 174.

b. Vondstomstandigheden

Deze spits is ca. 40 jaar geleden gevonden bij het graven in de tuin van een huis aan de Dorpsstraat, aan de Oostzijde van Almen. Dit is op een plek waar het wat hoger gelegen gebied van Almen net naar beneden gaat in het 'dal' van de Berkel. Dus duidelijk een overgang van droog naar nat waar jagers-verzamelaars en de eerste boeren zich veelal vestigden en waar veel wild, vogels etc. aanwezig geweest zullen zijn.

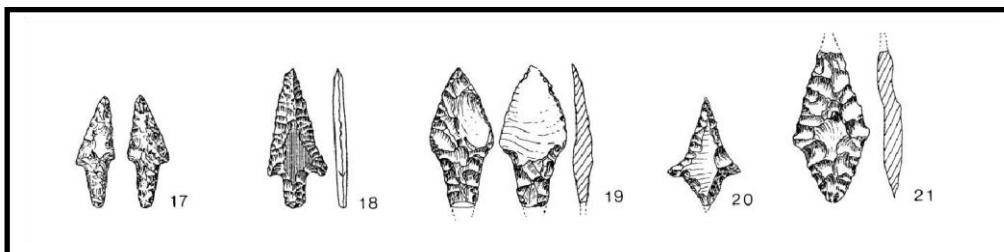
Figuur 4. Locatie op AHN kaart uitsnede

c. Analyse

Binnen NW-Europa lijkt deze spits het meest op:

- De **bladspits**³ van de Michelsberg-cultuur (qua retouche);
- De **steelspits**⁴ van de Enkel Graf Cultuur (qua vorm);
- De steelspits zoals afgebeeld in Neolithische Pfeilköpfe⁵, Abb. 3 nr. 19 (qua vorm en retouche).

De spits komt het meest overeen met de laatst genoemde:

Figuur 5. Neolithische Pfeilköpfe. Werner Schön.

Nr. 19 is gebaseerd op het artikel van Boecking⁶. De types 40 en 41 van Boecking hebben daar model voor gestaan. Deze beide types zijn gebaseerd op meer dan 80 gevonden pijlpunten⁷.

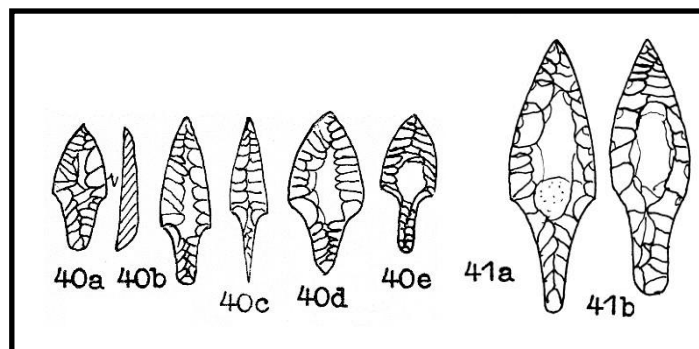
³ Schreurs 2005, p. 306.

⁴ Drenth 2005, p. 340.

⁵ Schön 2012, p. 815.

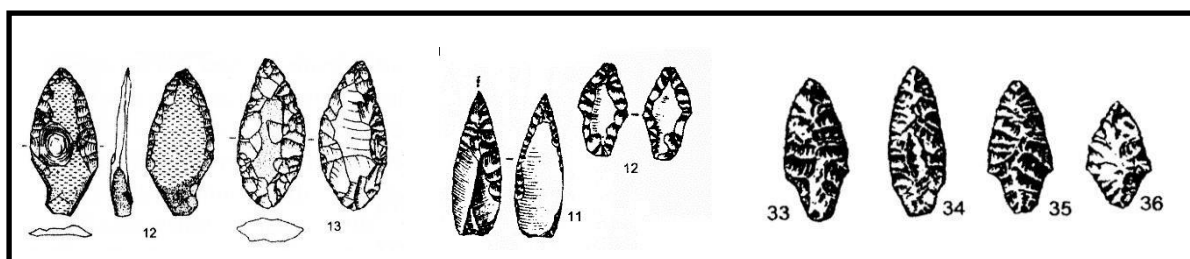
⁶ Boecking 1974.

⁷ Overigens in de discussie over deze spits is er ook op gewezen dat de vorm van deze spits doet sterk doet denken aan Afrikaanse en Noord Amerikaanse typen. Zowel in Luxemburg (Guano-spitzen) als in Duitsland (<https://archaeologik.blogspot.com/2013/01/indianerspitzen-von-der-schwabischen-alb.html>) zijn spitsen gevonden die bij nadere analyse zijn gedetermineerd als afkomstig uit Noord Amerika. Vanwege het grote aantal gevonden spitsen van de types 40 en 42 van Boecking is deze hypothese verworpen. Zie ook: http://www.iceageartifacts.com/pre_columbian_art.htm.

Figuur 6. Types 40 en 41 van Boecking.

Volgens Boecking zijn deze beide typen laat-neolithisch. Ze tonen veel gelijkenis met de spitsen gevonden bij de 'Steinkiste von Schwankweiler' en zijn beïnvloed door de Seine-Oise-Marne-cultuur. Al met al lijkt er een relatie te zijn met het door José Schreurs⁸ genoemde Wartberg-Stein-Vlaardingen cultuurcomplex. Ook Kieselbach⁹ toont een aantal vergelijkbare typen die allen in het neolithicum worden geplaatst: Abb. 4: 12 en 13 Michelsbergcultuur; Abb. 6: 11 en 12 Michelsbergcultuur en Abb. 14: 33-36 Enkel Grab Kultur. De onderhavige spits vertoont qua retouchering de meeste overeenkomst met de beide types "12", beide behorend tot de Michelsbergcultuur.

Figuur 7. Enige typen van Kieselbach.

Bedacht moet worden dat Linearbandkeramik-artefacten gevonden zijn in Swifterbant nederzettingen. Derhalve kan deze spits ook door ruilhandel in de achterhoek zijn terecht gekomen.

d. Conclusie

Zowel vanwege de vorm als de retouche moet deze spits als neolithisch worden aangemerkt, waarbij toewijzing aan de Michelsbergcultuur waarschijnlijk is.

5. Klingschrabber met retouche langs beide lange zijden.

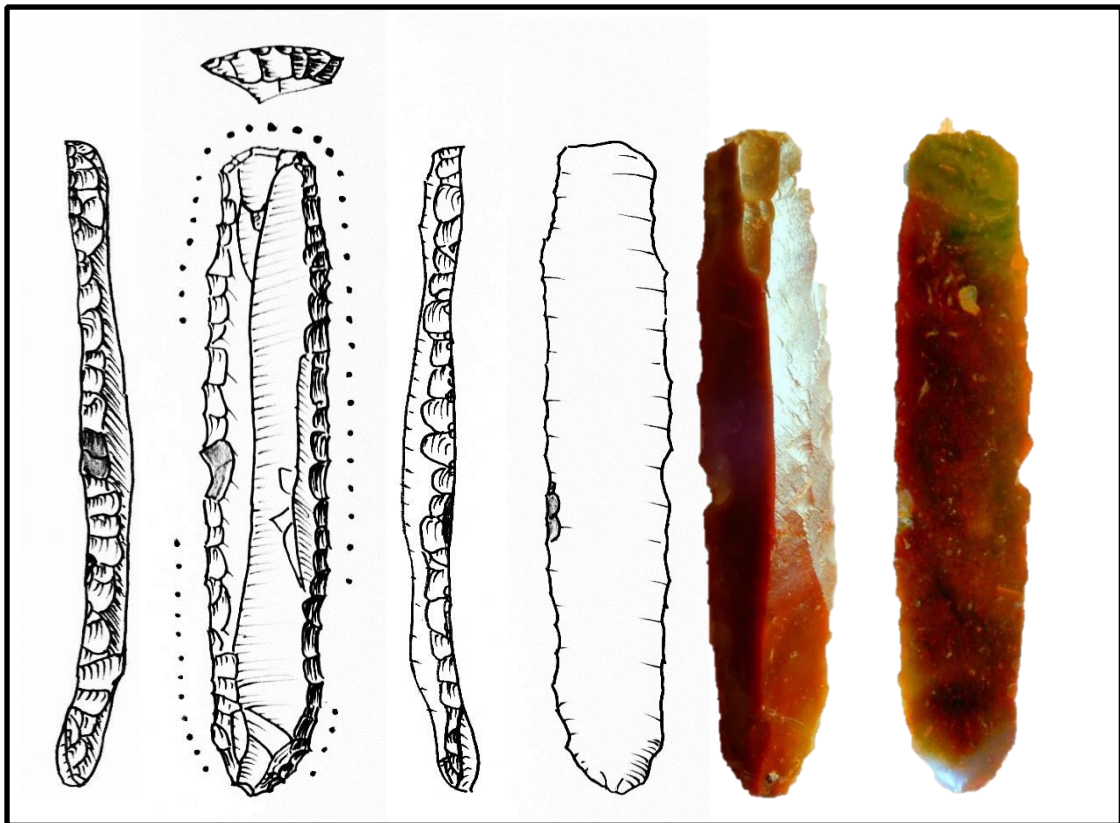
a. Beschrijving

Dit artefact is gemaakt van vrij donkere, honingkleurige vuursteen, waarschijnlijk van lokaal origine. De detail opname van de recente beschadiging laat de originele kleur van de vuursteen zien die lichter is en meer naar grijs neigt. De beide lange zijden en het distale uiteinde van de kling zijn steil getouchéerd. Een groot deel van de omtrek vertoont gebruiksretouche. Recente beschadigingen zijn aangeduid met grijze vlakken (aan de linkerzijde dorsaal en de rechterzijde ventraal).

Lengte 9,4 cm, breedte 2,0 cm en maximale dikte 0,7 cm.

⁸ Schreurs 2005, p. 318.

⁹ Kieselbach 2012.

Figuur 8. Klingschrabber met retouche langs beide lange zijden.

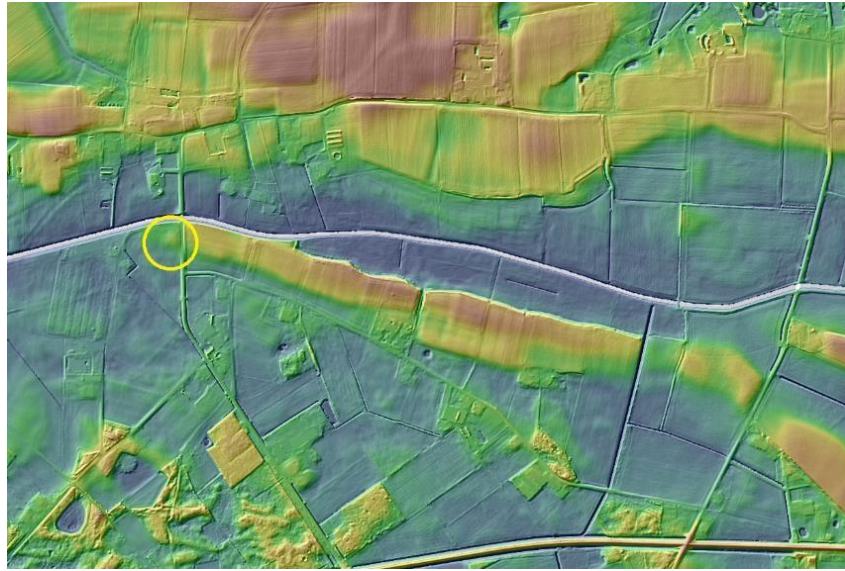

Detailopname van recente beschadiging

b. Vondstomstandigheden

Deze kling is ca. 30 jaar geleden gevonden op een toenmalige aardappel akker net ten W. van de Kapelweg vlak ten Z van de huidige loop van de Eefse Beek door de boer die daar woonde en aardappels teelde. Het is een iets hoger gelegen stuk, een zandkop een wat hoger gebied overgaand in het 'dal' van de Eefse Beek, die overigens vroeger de noordtak van de Berkel was.

Het is vergelijkbaar met ca. 1 km oostelijker ook hoger gelegen stuk ten Z van dat dal, de Asseler Enk, waar 9 jaar geleden bij opgravingen i.v.m. de bouw van een stal diverse vondsten zijn gedaan uit het laat paleolithicum en mesolithicum, zoals een 'federmesser spits', en aardewerk uit de ijzertijd. Ook vlak daarbij is een neolithische 'Fels Rechteckbeil' gevonden.

Figuur 9. locatie op AHN kaart uitsnede.

c. Analyse

Grote klingschrabbers komen zowel voor in het jong-paleolithicum als in het neolithicum.

Tweezijdig steil geretoucheerde klingen kunnen voor komen in het Magdalenien¹⁰. Geografisch valt de vindplaats echter buiten het verspreidingsgebied van het Magdalenien.

Klingen en klingschrabbers komen regelmatig voor in de Michelsberg-cultuur.¹¹ Ook in de Rössen-cultuur komen dit soort steil geretoucheerde klingschrabbers voor.¹² Een vroeg- tot midden-neolithische datering is het meest waarschijnlijk. Hiermee moet er wederom rekening mee worden gehouden, dat dit artefact met ruilhandel in de achterhoek kan zijn beland.

Het object vertoont enige overeenkomst met artefacten gemaakt van Grand-Pressigny vuursteen. Het is bekend dat dit soort artefacten in de enkelgraf cultuur soms werden nagemaakt van lokaal aanwezige vuursteen, de zgn. Pseudo-Grand-Pressigny-dolken. Dit object is echter een klingschrabber en mist het puntige uiteinde dat kenmerkend is voor de dolken.

d. Conclusie

Gezien het soort vuursteen en de afmetingen behoort deze klingschrabber typologisch tot de Rössen-cultuur of de Michelsberg-cultuur.

6. Geografische spreiding Michelsberg-cultuur en Rössen-cultuur

Drie van de vier besproken artefacten hebben mogelijk een relatie met de Michelsbergcultuur. Ook is er voor drie van de besproken items een mogelijke relatie met de Rössen-cultuur. Het ligt dan ook voor de hand om naar de geografische spreiding van deze beide culturen te kijken.

Jeunesse¹² geeft in een kaart de maximale verspreiding weer van de Michelsbergcultuur en Bundschuh¹³ die van de Rössen-cultuur:

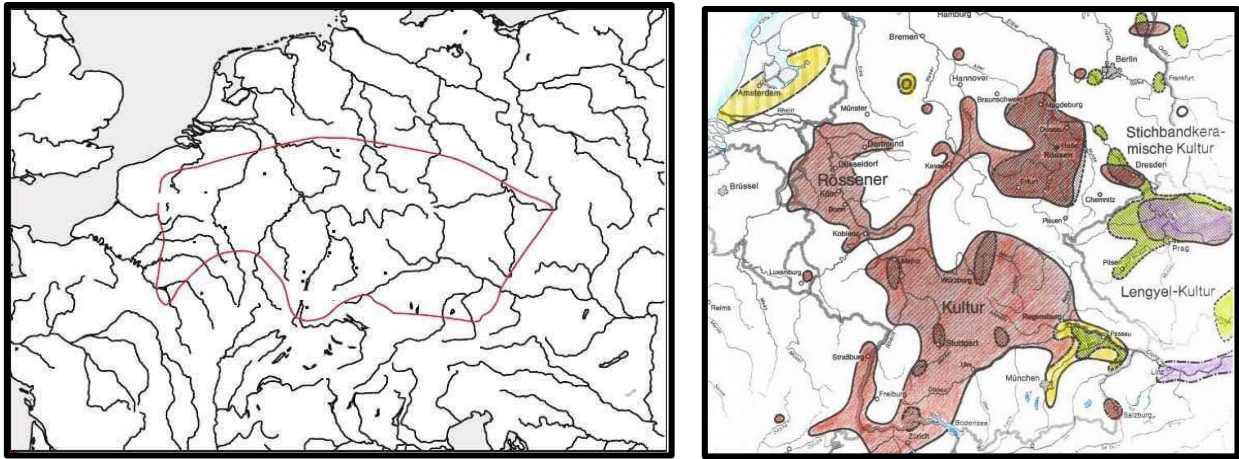
¹⁰ Deeben 2016, p.220.

¹¹ Deeben 2016, p.223, Schreurs 2016, p. 156, afb. 26.2.

¹² Brounen 2016, p. 148, Afb. 24.2. nr.6.

¹² Jeunesse, 2010

¹³ Bunschuh, 2007

Figuur 10. Maximale Verbreitung der Michelsberger Kultur und der Rössen Kultur.

Kijkend naar de beide kaartjes kan worden geconcludeerd dat de achterhoek net buiten het verspreidingsgebied van beide culturen ligt. Daarmee is het heel goed mogelijk dat artefacten van die culturen door (ruil-)handel in de achterhoek zijn terecht gekomen of dat bewoners van de achterhoek zich door acculturatie gebruiken of bewerkingstechnieken van die culturen hebben eigen gemaakt.

7. Bewoners van de achterhoek

Tot slot kijken we naar de culturen die in de achterhoek aanwezig waren gelijktijdig met de Michelsberg- en Rössen-cultuur in het aangrenzende gebied in Duitsland.

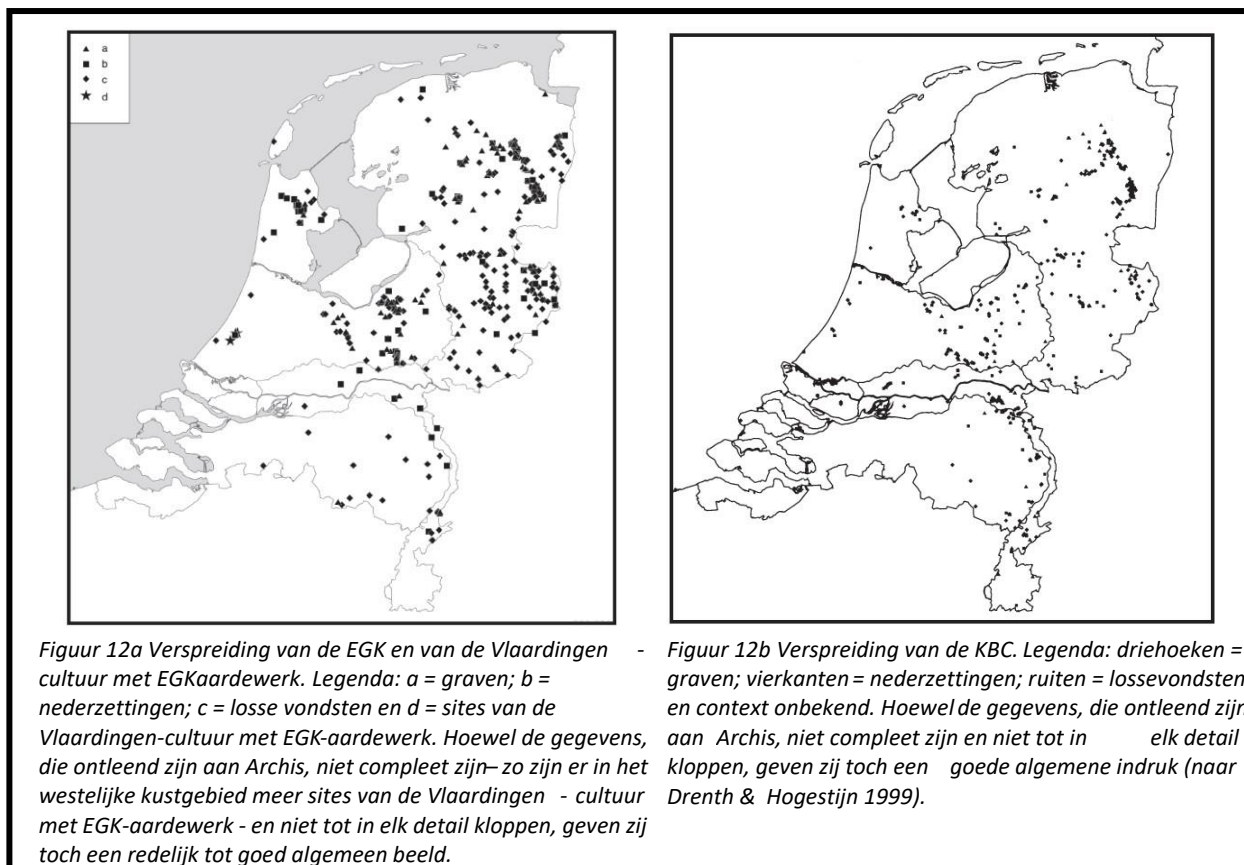
a. Datering Michelsberg en Rössen-cultuur

Brounen geeft een datering van 4600 - 4300 v. Chr. voor de Rössen-cultuur. Schreurs geeft een datering van 4200 - 3700 v. Chr. voor de Michelsberg-cultuur. Dit omvat de periode van het Midden-Neolithicum. De periode 4600 – 3700 v. Chr. komt overeen met de midden-fase (4.600-3.900 v. Chr.) en de late-fase van de Swifterband-cultuur (3.900-3.400 v. Chr.) en de periode Hazendonk3 (3.900-3.400 v. Chr.) in Noord, Midden en West Nederland¹⁴. Raemaekers kenmerkt in zijn discussie van Hazendonk3 deze groep als “een regionale groep die wat betreft culturele relaties schatplichtig is aan zowel Swifterbant als Michelsberg.”

Het probleem is dat uit het Midden-Neolithicum nauwelijks vindplaatsen uit de achterhoek bekend zijn. Uit het Laat-Neolithicum zijn wel vindplaatsen bekend zij het dat het veelal losse vondsten betreft. Drenth¹⁵ geeft een overzicht van heel Nederland:

¹⁴ Raemaekers, 2005

¹⁵ Drenth, 2005

Figuur 12. Verspreiding vondsten tijdens Laat-Neolithicum volgens Drenth

Uit deze beide overzichten blijkt dat de achterhoek tijdens het Laat-Neolithicum ook ondervertegenwoordigd is in vergelijking met de Veluwe en Overijssel.

D. z. z. bestaat de indruk dat tijdens het Neolithicum in de achterhoek mensen woonden die zowel beïnvloed werden door de Swifterbant-cultuur in het westen als de Rössen en later Michelsberg-cultuur in het Oosten en Zuidoosten. Wij durven op basis van de bovenvermelde analyses dan ook de drie vondsten nog niet definitief aan een bepaalde cultuur toe te wijzen.

7. Afsluiting

Wij, actieve amateur-archeologen, hopen met de beschrijving en analyse van deze vier oppervlakte vondsten een bijdrage -zij het zeer kleine- te hebben geleverd aan het inkleuren van dit “onbekende gebied” en het beantwoorden van vragen die uitstijgen boven het niveau van de vindplaats:

“Afgezien van deze lokale ‘speldenprikken’ waar de laatste tien jaar (meer) grootschalig archeologische onderzoek is uitgevoerd, zijn grote delen van het Overijssels-Gelderse zandgebied nog steeds als ‘lege gebieden’ te karakteriseren. Zo is de Achterhoek - door het ontbreken van actieve amateur-archeologen - een terra incognita.”

Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (hoofdstuk 17, versie 1.0) pag. 6.

“Regionaal onderzoekspotentieel

Voor de zandgebieden van Hoog-Nederland geldt dat de hoeveelheid gegevens over thema 2 op vindplaatsniveau minimaal en fragmentarisch is. In het merendeel van de gevallen gaat het om oppervlaktevindplaatsen die zijn verploegd en waarvan de waarde voor intra-site ruimtelijke analyses gering is. Desondanks zijn de gegevens van groot belang voor vragen die uitstijgen boven het niveau van de vindplaats (i.e. het nederzettingssysteem): de verspreiding

van de honderden bekende vindplaatsen biedt namelijk een goed uitgangspunt voor het bestuderen van kwesties als site-locatie en de wijze waarop specifieke onderdelen van landschappen werden gebruikt.”

Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (hoofdstuk 11, versie 1.0) pag. 13

Literatuur

- Amkreutz, Luc e.a. eds.**, 2016: *Vuursteen verzameld*, Amersfoort (NAR50).
- Beuker, Jaap**, 2010: *Vuurstenen werktuigen*, Leiden.
- Brounen, Fred**, 2016: Rössen-cultuur. In: Amkreutz, Luc e.a., 2016, *Vuursteen verzameld*, Amersfoort (NAR50), 145 - 149.
- Bundschuh, Manfred**, 2007: Referat: Rössener Kultur handout.
- Deeben, Jos e.a.**, 2005: *De Steentijd van Nederland*, Meppel (Archeologie 11-12).
- Deeben, Jos en Eelco Rensink.**, 2005: Het Laat Paleolithicum in Zuid-Nederland. In: Deeben, Jos e.a., *De Steentijd van Nederland*, Meppel (Archeologie 11-12), 171 - 200.
- Deeben Jos e.a.**, 2016: Typochronologische tabel. In: Amkreutz, Luc e.a., 2016, *Vuursteen verzameld*, Amersfoort (NAR50), 216 – 224.
- Boecking, Horst**, 2014: Die Pfeilspitzen des Trier-Luxemburger Landes. *Helinium XIV*, 3-51.
- Drenth, Erik**, 2005: Het Laat-Neolithicum in Nederland. In Deeben, Jos e.a., *De Steentijd van Nederland*, Meppel (Archeologie 11-12), 333 - 365.
- Floss, Harald ed.**, 2012: *Steinartefakte vom Altpaläolithikum bis in die Neuzeit*. Tübingen.
- Jeunesse, Christian**, 2010: Die Michelsberger Kultur, in : *Die „Michelsberger Kultur“ und Mitteleuropa vor 6000 Jahren*, catalogue d'exposition, Badisches Landesmuseum, Karlsruhe 2010, 46-55.
- Kieselbach, Petra**, 2012 Gerätebestand des Jung- bis Endneolithikums. In: Floss, Harald, *Steinartefakte vom Altpaläolithikum bis in die Neuzeit*, 901 – 922.
- Raemaekers, Daan C.M.**, 2005: Het Vroeg- en Midden-Neolithicum in Noord-, Midden- en West-Nederland. In: Deeben, Jos e.a., *De Steentijd van Nederland*, Meppel (Archeologie 11-12), 301 - 332.
- Schön, Werner**, 2012: Neolithische Pfeilköpfe 807. In: Floss, Harald, *Steinartefakte vom Altpaläolithikum bis in die Neuzeit*, 807 – 825.
- Schreurs, José**, 2005: Het Midden-Neolithicum in Zuid Nederland. In: Deeben, Jos e.a., *De Steentijd van Nederland*, Meppel (Archeologie 11-12), 301 - 332.
- Schreurs, José**, 2016: Michelsberg-cultuur. In: Amkreutz, Luc e.a., 2016, *Vuursteen verzameld*, Amersfoort (NAR50), 156 - 164.
- Wal, A. ter**, 1996: Een onderzoek naar de depositie van vuurstenen bijlen. *Palaeohistoria* 37/38, 127 – 158.